

O'ZBEK TILIDA KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYA VA UNING PSIXOLINGVISTIK ASOSLARI

Bobomurodova Guzal Olim qizi
Bukhara State Medical Institute

Abstract: *This article provides a scientific analysis of the concept of communicative competence in the Uzbek language and its psycholinguistic foundations. The study examines the structural components of communicative competence, its relationship with speech activity, and the interaction of cognitive, semantic, and social factors. It also highlights the role of psycholinguistic mechanisms in the processes of speech production and perception. The findings emphasize the need for a comprehensive approach to the development of communicative competence.*

Keywords: *communicative competence, psycholinguistics, speech activity, cognitive processes, language and thought*

Аннотация: *В данной статье понятие коммуникативной компетенции в узбекском языке и её психолингвистические основы анализируются с научной точки зрения. В исследовании рассматриваются структурные компоненты коммуникативной компетенции, её связь с речевой деятельностью, а также взаимодействие когнитивных, семантических и социальных факторов. Кроме того, освещается роль психолингвистических механизмов в процессах порождения и восприятия речи. Результаты исследования указывают на необходимость комплексного подхода к развитию коммуникативной компетенции.*

Ключевые слова: *коммуникативная компетенция, психолингвистика, речевая деятельность, когнитивные процессы, язык и мышление*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada o'zbek tilida kommunikativ kompetensiya tushunchasi va uning psixolingvistik asoslari ilmiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy komponentlari, nutqiy faoliyat bilan bog'liqligi hamda kognitiv, semantik va ijtimoiy omillar bilan o'zaro aloqasi o'rganiladi. Shuningdek, nutq hosil bo'lishi va uni qabul qilish jarayonlarida psixolingvistik mexanizmlarning roli yoritiladi. Tadqiqot natijalari kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda kompleks yondashuv zarurligini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *kommunikativ kompetensiya, psixolingvistika, nutqiy faoliyat, kognitiv jarayonlar, til va tafakkur*

Kirish

Zamonaviy tilshunoslikda kommunikativ kompetensiya tushunchasi til o'rganish va undan samarali foydalanishning asosiy ko'rsatkichlaridan biri sifatida qaraladi.

Kommunikativ kompetensiya nafaqat grammatik bilimlarni, balki nutqiy vaziyatga mos ravishda fikrni to'g'ri, aniq va samarali ifodalash qobiliyatini ham o'z ichiga oladi.

O'zbek tilida kommunikativ kompetensiyani shakllantirish masalasi ayniqsa ta'lim tizimi va ijtimoiy kommunikatsiya jarayonlarida dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bu jarayon psixolingvistik mexanizmlar bilan bevosita bog'liq bo'lib, nutq hosil qilish va uni idrok etish jarayonlarida namoyon bo'ladi.

Adabiyotlar tahlili

Kommunikativ kompetensiya tushunchasi ilk bor tilni faqat grammatik tizim sifatida emas, balki ijtimoiy faoliyat vositasi sifatida talqin qiluvchi yondashuvlar doirasida shakllangan. Ilmiy adabiyotlarda kommunikativ kompetensiya tarkibiga lingvistik, sotsiolingvistik, pragmatik va strategik komponentlar kirishi ta'kidlanadi. Ushbu komponentlar o'zaro uyg'un holda nutqning to'g'ri, maqsadga muvofiq va samarali bo'lishini ta'minlaydi.

Psixolingvistik nuqtayi nazardan esa kommunikativ kompetensiya nutqiy faoliyatning ichki mexanizmlari bilan bog'liq holda qaraladi. Nutq hosil qilish jarayonida inson ongida fikr shakllanib, u til birliklari orqali ifodalanadi, nutqni qabul qilishda esa ushbu birliklar dekodlanib, mazmun anglanadi. Bu jarayonlar konseptualizatsiya, lingvistik kodlash va dekodlash bosqichlari orqali amalga oshib, ularning uzviyiligi kommunikativ samaradorlikni belgilaydi.

Zamonaviy tadqiqotlar kommunikativ kompetensiyaning shakllanishida kognitiv jarayonlar, xotira, diqqat va tajriba muhim rol o'ynashini ko'rsatadi. Shu bilan birga, ijtimoiy-madaniy muhit va nutqiy vaziyat ham kommunikativ xatti-harakatni belgilovchi asosiy omillar sifatida namoyon bo'ladi. Demak, kommunikativ kompetensiya nafaqat til bilimlariga, balki shaxsning psixologik va ijtimoiy tayyorgarligiga ham bog'liq kompleks hodisa hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda tizimli tahlil, qiyosiy metod va psixolingvistik yondashuvlardan foydalanildi. Kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy qismlari hamda nutqiy faoliyat jarayonlari o'zaro bog'liqlikda o'rganildi.

Tahlil va natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'zbek tilida kommunikativ kompetensiya quyidagi asosiy komponentlardan iborat:

Birinchidan, lingvistik kompetensiya, ya'ni tilning fonetik, leksik va grammatik qoidalarini bilish. Bu komponent nutqning to'g'ri shakllanishini ta'minlaydi.

Ikkinchidan, sotsiolingvistik kompetensiya, ya'ni nutqni ijtimoiy muhit va kommunikativ vaziyatga moslashtirish qobiliyati. O'zbek tilida bu hurmat shakllari, murojaat birliklari va nutq etiketi orqali namoyon bo'ladi.

Uchinchidan, pragmatik kompetensiya, ya'ni nutq orqali maqsadga erishish, yashirin ma'nolarni anglash va kontekstni hisobga olish qobiliyati.

To'rtinchidan, strategik kompetensiya, ya'ni nutq jarayonida yuzaga keladigan muammolarni bartaraf etish va kommunikatsiyani davom ettirish qobiliyati.

Psixolingvistik jihatdan ushbu komponentlar nutqiy faoliyatning quyidagi mexanizmlari bilan bog'liq: konseptualizatsiya, lingvistik kodlash, artikulyatsiya va dekodlash. Bu mexanizmlar orqali inson nutqni yaratadi va tushunadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, kommunikativ kompetensiyaning rivojlanishi insonning kognitiv salohiyati, til tajribasi va ijtimoiy muhitiga bevosita bog'liq. Ayniqsa, o'zbek tilida milliy-madaniy omillar nutqiy muloqotning samaradorligini belgilovchi muhim faktor hisoblanadi.

Muhokama

O'zbek tilida kommunikativ kompetensiyaning rivojlantirishda psixolingvistik yondashuv muhim ahamiyatga ega. Chunki nutqiy faoliyat faqat til bilimlari bilan cheklanmaydi, balki psixologik tayyorgarlik, emotsional holat va ijtimoiy tajriba bilan ham belgilanadi.

Shuningdek, zamonaviy raqamli kommunikatsiya vositalari kommunikativ kompetensiya tarkibiga yangi elementlarni kiritmoqda. Qisqa va tezkor muloqot shakllari nutqiy jarayonlarning transformatsiyasiga olib kelmoqda.

Xulosa

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, kommunikativ kompetensiya o'zbek tilida samarali muloqotni ta'minlovchi kompleks tizim bo'lib, u lingvistik, psixologik va ijtimoiy omillar integratsiyasi asosida shakllanadi. Ushbu tizim nutqning to'g'riligi, mazmuniy aniqligi va kommunikativ maqsadga muvofiqligini ta'minlab, shaxsning ijtimoiy muhitda faol ishtirok etishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, kommunikativ kompetensiyaning rivojlanishi shaxsning kognitiv salohiyati, nutqiy tajribasi va til muhitiga moslashuv darajasi bilan chambarchas bog'liqdir.

Shu bois, kommunikativ kompetensiyaning rivojlantirish uchun psixolingvistik mexanizmlarni chuqur o'rganish, nutq hosil qilish va uni qabul qilish jarayonlarini tizimli tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'lim jarayonida interaktiv metodlardan, xususan, dialogik yondashuv, muammoli vaziyatlar va kommunikativ mashqlardan foydalanish samaradorlikni oshiradi. Shuningdek, milliy-madaniy xususiyatlarni, nutq etiketi va ijtimoiy normalarni hisobga olish o'zbek tilida muloqot madaniyatini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hymes, D. (1972). On communicative competence.
2. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches.
3. Chomsky, N. (1965). Aspects of the theory of syntax.

4. Vygotsky, L. S. (1986). Thought and language.
5. Levelt, W. (1989). Speaking: From intention to articulation.
6. Brown, H. D. (2000). Principles of language learning and teaching.
7. Leontyev, A. A. (2003). Psixolingvistika asoslari.
8. Mahmudov, N. (2012). Til va nutq madaniyati. Toshkent: O'zbekiston.
9. Nurmonov, A. (2010). Lingvistik nazariya asoslari. Toshkent: Fan.
10. Shukurov, Sh. (2015). Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari. Toshkent.
11. Abduazizov, A. A. (2006). Tilshunoslik nazariyasi. Toshkent: Fan.
12. Hojiyev, A. (2002). O'zbek tili stilistikasi. Toshkent: O'qituvchi.